

ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР ҲАЁТ ДАРАЖАСИНИ ЮКСАЛТИРИШДА АЛЛОМАЛАРНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҚАРАШЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Садинов С. СамДУ 2-босқич магистранти

Мақолада ўқувчи-ёшларни алломаларнинг иқтисодий қарашларидан фойдаланган ҳолда ҳаёт даражасини юксалтириш, уни жамиятга мос комил инсон қилиб тарбиялаш ҳақида фикр юритилган.

Иқтисодий тарбия инсон ҳаётини тўлақонли ташкил қилишнинг объектив зарурий эҳтиёжи, талаби бўлиб қолди. Шунинг учун ҳам иқтисодий тарбияни бола онгига сингдирмасдан комил инсонни шакллантириш мушкул. Тежамкор инсон аввал ўз меҳнатини, ўзгалар меҳнатини, бутун мамлакат меҳнат аҳлининг меҳнатини қадрлайди. Чунки инсон учун зарур бўлган барча нарсалар одамларнинг амалий ишлаб чиқариш меҳнати билан бунёд қилинади.

Марказий Осиё, жумладан, Ўзбекистон Республикасида болани иқтисодий тарбияси борасида тўпланган тарбия услублари орқали ёш авлод таълим-тарбиясида маърифий ва амалий аҳамиятга эгаллиги илмий манбаларда қайд этилган. Мустақиллик шарофати билан ўтмишда яшаб ижод этган шарқ мутафаккирлари ижодига қизиқиш кучайди. Қимматли ўлмас асарлар яратган Абу Али ибн Сино, Абу Райхон Беруний, Абу Носир Фаробий, Алишер Навоийлардан тортиб маърифатпарварлар, Аҳмад Дониш, Абдулла Авлоний ва бошқалар халқимиз ўлмас асарлар яратдики, уларнинг мазмуни билан танишиш вақти келди.

Алломаларимизнинг асарларидаги иқтисодий билимлар нафақат комил инсонни шакллантиришнигина эмас, балки оила аъзоларини тўқ, фаравон ҳаёт кечиришининг, оилани барқарорлаштиришнинг, мустаҳкамлашнинг шунингдек, мамлакатнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллашини таъминловчи омил ҳамдир. Шу нуқтаи назардан ёндошганда узлуксиз таълим тизимида ўқувчи-талабаларни иқтисодий тарбиялаш, оилани, жамиятни, мамлакатни иқтисодий, ижтимоий тараққиётини таъминлайди.

Ўқувчи-ёшларни иқтисодий тарбиялаш ҳақида машҳур аллома Абу Наср Форобийнинг: «Инсон ўз маблағини тўғри сарфлашни билиши керак. Пул сарфлашда қизғончиқлик қилиш, хасисликка олиб келади. Пулларни режасиз ишлатиш эса инсонни бебошликка етаклайди»¹, - деб билдирган фикри болани иқтисодий тарбиялашда асосий ўринда турмоғи лозим.

Ал-Бухорий эса: «...Ҳар ишнинг бир сабаби бордир. Аммо қашшоқликнинг сабаби исрофдир. Исроф фақат молни сарф қилишнигина эмас, овқатда, кишининг қизиқишлари, нутқида ҳам исроф бўлади, исроф танни алдайди, нафсни ранжитади, ақлни қочиради ва тирикни ўлдиради»² ва яна «Исроф -у қайси кўринишда бўлмасин кишининг бор йўғини совуради яқсон қилади», -деган фикрлари билан инсонни тежамкор бўлишга ва нарсаларни исроф қилмасликка даъват қилган. Исроф ҳар бир инсонни, ҳар бир оилани, ҳар бир давлатни аввал заифлаштиради, кейин эса уларнинг таназзулини таъминлайди. Шунинг учун ҳозир оилада болани, таълим муассасаларида ҳар бир ўқувчини ёшлиқдан барча моддий неъматларни, нарсаларни исроф қилмасликка, тежашга ўргатишлари зарур.

Бизнингча ота-оналар, ўқитувчилар ўқувчи-ёшларни иқтисодий тарбиялашда иқтисодий тасаввур, тушунча, билим, кўникма, малака ва уларни амалда қўллаш билан боғлиқ иқтисодий тажриба ва одатларни таркиб топдиришга эришмоғи даркор. Ота-оналар ва ўқитувчилар бунга эришиш учун болага «иқтисод», «тежаш», «кирим-чиқим», «даромад», «бурамода», «сарф», «оила маблағи», «оила харжи», «фойда», «зарар», «қашшоқ», «тўқ-фаравон» каби сўзларнинг маъносини тушунтириб, аниқлашдан бошлаш мақсадга мувофиқ.

Иқтисод тушунчасига Абдулла Авлоний «Иқтисод деб пул ва мол каби неъматларнинг қадрини билмакка айтилур... Ҳозирги замонда мақсудга етмак, ўз миллатига хизмат қилмак, халқга мақбул бўлмак учун илм ва мол лозимдур. Оламдаги ҳамма миллатларнинг ҳол ва

¹ Ал Фороби. Социально – этические трактаты – Алма-Ата, 1973. - стр.17-18

² Ал-Бухорий. Ал-адаб ал-муфрат. - Тошкент, “Ўзбекистон”, 1990. - 131-бет

кудратлари мол ва бойликлари билан ўлчанадур»¹. Боболаримизнинг «бўлса бўлар, бўлмаса ғовлаб кетар» замонлари ўтиб, ўрнига “билган битар, билмаган йитар” замони келди. Сўзнинг қисқаси ҳозирги замонга мувофиқ киши бўлмак учун илм ва маърифат ила баробар иқтисод, инсоф, туганмас сазй, битмас ғайрат лозимдур»², -деб иқтисод тарбиясининг педагогик асосларини кўрсатиб, инсон камолотида ва миллатнинг ривожланишида тутган ўрнига тўғри баҳо берган.

Аммо ҳозирги даврда иқтисодий тарбия нафақат пул ёки мол қадринигина билишни эмас, балки оламдаги барча моддий неъматларни ва уларни етиштирадиган инсонларнинг меҳнатини, ҳаттоки воситаларнинг қадрига етиш зарурлигини кундалик ҳаёт исботлаб турибди. Унинг бу фикрлари заминиди ҳамма давр учун амалий аҳамиятли мазмун ётади.

Тежаб-тергаб сарфлаш хусусида Кайковус ўз фарзандига қуйидагича: «Эй фарзанд, ўзингни мол жам этмоқдан ғофил тутмағил ва лекин ҳар нарсани этмоқ тиласанг жад қилғил, токи ҳалоллик билад жам бўлсун ва ҳамиша сенга боқий ҳамда ёқимли бўлсун. Агар молинг кўп бўлса, уни тақдир ва тадбир билад ишга яратғил. Нединким, тақдир ва тадбир билад яратган озгина мол тақдирсиз ва тадбирсиз кўп молдин яхшидур. Агар мол оз бўлса, ҳам яхши сақламоқни вожиб билғилки, ҳар киши оз нарсани сақлай олмаса, кўп нарсани ҳам сақлай олмағувсидир. Ҳар нарса қўлингга тушса, бир тангадан икки ҳиссасини қарилғ ва ожизлиғ вақтининг зарурий ишларига эҳтиёж учун эҳтиёт қилиб қўйғил, ва ундан кўз юмиб асло унга қўл урмағил» ва яна «Жам этгандан сўнг яхши сақлагил ва ҳар ботил (бузук) иш учун уни қўлдин бермағил, нединки, сақламоқ йиғишдан мушкулдур. Агар керак вақтда зарур иш учун олиб харж этсанг, ҳаракат қилиб уни ўрнини тўлдирғил. Агар харж этиб, яна жойини тўлдирмасанг, агар ҳориннинг ганжидек бўлса ҳам, у бир кунда йўқ бўлур»³, -деб маслаҳат берган.

Демак, иқтисоднинг яхши ва ёмонлиги тежамкорлик билан бевосита иш юритишга боғлиқдир. Бас, шундай экан, болага оилада, таълим муассасаларида иқтисод, кирим-чиқим моҳияти ҳақида таълим-тарбия бериш шарт. Буни амалга ошириш ота-оналар ва ўқитувчиларга алоҳида ижтимоий масъулият юклайди. Юқоридаги педагогик манбаларнинг барчаси ёш авлодни иқтисодий тарбиялашга асос негиз бўла олади ҳамда бола тарбиясининг асосини ташкил қилади.

Садинов С. СамДУ 2-босқич магистранти. Ўқувчи-ёшлар ҳаёт даражасини юксалтиришда алломаларнинг иқтисодий қарашларидан фойдаланиш. “Иқтисодиёт ва халқимиз ҳаёти сифатини юксалтиришда хизмат курсатиш соҳасини ривожланитиришнинг долзарб муаммолари ” мавзусидаги Республика анъанавий илмий –амалий конференцияси материаллари Самарқанд 2015 йил 20-21 февраль , 8-11 бетлар.

¹ Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. - Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992. - 33-бет.

² Абдулла Авлоний. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. - Тошкент, “Ўқитувчи”, 1992. - 34-бет.

³ Кайковус Қобуснома. - Тошкент, «Истиклол», 1994. - 70-бет

АЛИШЕР НАВОЙНИНГ АХЛОҚИЙ МЕРОСИ - МАЪНАВИЙ БОЙЛИК СИФАТИДА

Усанов Ш.А. (СамДУ катта ўқитувчиси),

Садинов С. (2-босқич магистранти)

Алишер Навоийнинг бизга қолдирган ўғитлари ҳаётимизнинг барча йўналишларида маънавий мерос бўлиб хизмат қилади.

Алишер Навоий тарбиянинг кўп қирралари ҳақида қимматли фикрни билдирган. У болани жуда кичик ёшидан тарбияламоқ даркор деб ҳисоблайди. Тарбия инсоннинг ўзида яхши одат ва фазилатлар ҳосил қилишга ёрдам беради, у одам шахси кишилар билан муносабатда, айниқса, кишиларнинг бир-бирига бўлган руҳий, маънавий таъсирлари натижасида таркиб топади, деб таъкидлайди. Алишер Навоий одамни вояга етказишда асосий омиллардан бири тарбия эканлигини уқтиради.

Алишер Навоийнинг таъбирича, тарбиянинг мақсади ёш авлодни халқпарвар, билимли, энг яхши фазилатларга эга киши қилиб вояга етказишдир. У «Маҳбуб ул-қулуб» асарида «Қобилиятли одамни тарбия қилмаслик зулмкорлик ва ноқобил одамга тарбия ҳайфдир. Тарбиянгни аяб унисини нобуд қилма, тарбиянгни бунисига зоя кетказма»[1], деб таъкидлайди. Унинг фикрича, ҳар бир ота-она ўз фарзандига ёшлигидан таълим-тарбия бериши, мактабда ўқитиши лозим.

Навоий «Тарбиянинг яна бири унга (фарзандга) илму адаб ўргатиш учун муаллим чақиришдир»[2],-деб ҳисоблайди.

Навоий режа билан, ақл билан, ҳалол меҳнат қилишни маслаҳат беради ва ота-оналарни болани шу асосда тарбиялашга даъват этади. Навоий халқ манфаати учун ишлайдиган кишиларни ҳақиқий комил одам, деб билади.

«Одами эрсанг демагил одами,

Ониким йўқ халқ ғамидин ғами».

Алишер Навоий «Маҳбуб-ул қулуб» асарида «Одобли ва гузал хулқли одамлар кўпаяверса халқларнинг дўстлиги, уларнинг бир-бирига бўлган меҳр-муҳаббати борган сари ривож топади. Агар киши одоб ва товозеъ каби хулққа эга бўлса, ўзи ҳам халқнинг иззат-ҳурматиға сазовор бўлади»[3] -деб жуда ўринли таъкидлаган. Ҳақиқатан ҳам ҳар бир инсоннинг ўз халқиға ва бошқа халқлар иззат-ҳурматиға сазовор бўлиши миллий хулқ-атвори шакллантириш билан бевосита боғлиқ

Навоий лаганбардорликни, хушомадгўйликни энг ёмон сифатлардан деб билади ва бундай сифатларни болага сингдирмаслик лозимлигини уқтиради. Ота-оналарни ўз болаларини чин инсонға хос бўлган энг яхши фазилатлар эғаси қилиб тарбиялашға даъват этади.

Алишер Навоий «Ҳиммати йўқнинг ҳурмати йўқ», -дейди. Унинг таъкидлашича, мард одам мақтанчоқ бўлмаслиги керак. «Қайси киши, агар мардлик нишонасига эга бўлса, у ўзининг минг турли қилган ишларидан бирини ҳам айтмайди». Мард кишилар халқ ҳурматиға сазовор бўладилар.

Унинг фикрича, инсоннинг инсонийлиги ақл ва адолат билан, ҳалоллик ва поклик билан фаолиятда бўлишидир. Навоийнинг мазкур фикри бола тарбиясида ўта долзарб ва ота-оналарга катта масъулият юклайди.

Болаларни ота-онани ҳурмат қилишга, хизмат қилишга чақиради.

«Бошни фидо айла ота бошига
Жисмни қил садқа она қошига,
Икки жаҳонингни тиларсан фазо
Хосил эт ушбу иккисидан ризо.
Туну-кунингни айлагил нур фаш,
Бирисин ой айла, бирисин қуёш»[4].

Алишер Навоий айтганидек, ота-онани ҳурмат қилиш фарзандлар учун мажбуриятдир. Бу иккисига хизматни бирдек қил, хизматинг қанча ортиқ бўлса ҳам, кам деб бил. Отанг олдида бошингни фидо қилиб, унинг боши учун бутун жисмингни садқа қилсанг арзийди. Икки дунёнинг обод бўлишини истасанг, шу икки одамнинг розилигини ол! Туну кунга нур бериб турган бирисини ой, бирисини қуёш бил, улар чизган чизиғидан бир қадам ҳам босма. Ҳамма хизматни сен одоб билан бажар, «адаб» сўзидаги «дол» каби қоматингни ҳам қил -деб болаларни ота-оналарни ҳурматлаш, эъзозлаш, қадрлашга даъват қилади. Афсуски баъзи оилаларда тарбия топган ёшлар орасида ота-онасини ҳурмат қилмайдиганлари топилади. Ота-онаси кексайганда ғамхўрлик кўрсатмай улардан хабар олмай ўз ҳолига ташлаб қўйишади. Моддий жиҳатдан қийналишади ва ҳақозо.

Навоий аёллар масаласида ҳам жасур фикрларни ўртага ташлади. У ўз замонасидаги аёлларнинг ўта аянчли аҳволига юракдан ачинади, уларнинг ҳўрланганликларидан шикоят қилади, аёллардаги қобилиятни, маҳоратни, уқувни мадҳ этади:

Юз туман нопок эрдин яхшироқ,
Пок хотинлар оёғининг изи.

Алишер Навоийнинг оилада хотиннинг тутган ўрни ва роли ҳақидаги фикри оила тарбиясининг негизини, асосини ташкил этади ҳамда бола тарбиясида педагогик, ижтимоий, амалий аҳамият касб этади ва ғоят қимматлидир. «Яхши хотин дейди Навоий-оиланинг давлати ва бахт -Уйнинг орайиши ундан, уй эгасининг хотиржам ва осойишталиги ундан. Ҳуснли бўлса-кўнгил озиғи, хушмуомала бўлса-жон озиғидир. Оқила бўлса, рўзғорда тартиб-интизом бўлади. У беандиша, шаллақи бўлса, кўнгил ундан озор чекади, ёмонлик ахтарувчи бўлса, ундан руҳ азобланади.

Агар майхўр бўлса, уй ободлиги йўқолади, ақлсиз бўлса, оила расво бўлади». Навоий оила тарбиясида онанинг шахсий намунаси муҳимлигига асосий эътиборни қаратади ва унинг хушмуамала, оқила бўлишга даъват этади.

Навоий оилада ўғил тарбиясида отанинг она ўрнини босаолмаслигини ва отасиз ўғил ҳақиқий тарбияланмаслигига асосий эътиборни қаратиб, уни қуйидагича ифодалаган:

Ано ўрнин ато тутмас ўғилга,
Ки мумкиндир ўғил бўлмоқ атосиз.

Навоийнинг тарбия ҳақидаги фикрлари бола тарбиясида ўз кадр-қимматини ошираверади ва барҳаёт бўлиб қолаверади.

Адабиётлар рўйхати

1. Алишер Навоий. Хамса. – Т.: 1960. - 104-бет.
2. Алишер Навоий. «Ҳайрат ул-аброр»,- Т: Ғофур Ғулом номидаги адабиёт ва саънат нашриёти», 1989. -55-бет.
3. Алишер Навоий «Махбуб-ул қулуб», Т.: 1983. 48-бет.
4. Маллаев Н.М. Ўзбек адабиёти тарихи -Т.: «Ўқитувчи». 1967. 483-бет.

Усанов Ш. Самарқанл ДУ катта ўқитувчи Садинов С. СамДУ магистранти, Ўқувчи-ёшлар
хаёт даражасини юксалтиришда алломаларнинг иқтисодий қарашларидан фойдаланиш. Навоий вилояти ўрта махсус, касб-хунар таълим бошқармаси Навоий кончилик коллежи. Алишер Навоий таваллудининг 574 йиллигига бағишланган //Алишер Навоий маънавий меросини ёшлар тарбиясидаги ўрни ва аҳамияти// мавзусидаги VI анъанавий Республика илмий –амалий конференцияси материаллари Навоий 2015 йил, 63-65 бетлар